

Araştırma Makalesi

Elnare Dadaşova'nın timsalında Azerbaycan fortepiano musikisinde etud janrı ve müasir bestekar yaratıcılığında tedkiki

Gülner Mirzeyava¹

Azərbaycan Milli Konservatuarı, Bakü, Azərbaycan

Makale Bilgisi

Geliş: 8 Ekim 2022

Kabul: 7 Aralık 2021

Online Yayın: 30 Aralık 2022

Anahtar Kelimeler

Azerbaycan bestekarlari

Bedii-konsert

E.Dadaşova

Etüt

Janr

Instruktiv

2822-3195 / © 2022 TM

Genç Bilge Yayıncılık tarafından

yayınlanmakta olup, açık erişim,

CC BY-NC-ND lisansına sahiptir.

Öz

Makale fortepiano musiqisinin mühüm janrlarından biri olan etütlerin Azərbaycan bestekarlarının yaratıcılığında mövqeyinin araşdırılmasına hesr olunur. Piano ifaçılığının inkişafında mühüm ehemmiyyət kəsib edən etüt janrı öz teşekkülünü Avropa musiqisində taparaq formalaşmış, müxtəlif növləri yaranmış, elece de rus ve Azərbaycan bestekarlarının yaratıcılığında özünəməxsus növləri ilə təmsil olunmuşdur. Bu baxımdan Azərbaycanda etüt janrına Niyazi, E.Nezirova, F.Quliyeva, E.Abbasov, C.Hacıyev, S.İbrahimova, E.Dadaşova və digər bestekarlar müraciət etmiş və janrın milli köklərdən qaynaqlanan maraqlı nümunələrini yaratmışlar. Bu araşdırmada bu mövzu E.Dadaşovanın timsalında araşdırılmışdır. Bu eserlər etüdün gənc pianoçuların yetişdirilməsinə xidmət edən növləri ilə yanaşı, bedii konsert növünə aid də nümunələri ilə seçiyəvidir. Azərbaycan bestekarlarının etütlerini xarakterizə edən əsas cəhətlər pianoçunun bedii estetik zövqünün milli zəmində formalaşması və tədris repertuarının bu yöndə zənginləşməsi ilə özünü göstərir.

Makaleye atıf için

Mirzeyava, G., (2022). A Elnare Dadaşova'nın timsalında Azerbaycan fortepiano musikisinde etud janrının ve müasir bestekarın yaratıcılığının tedkiki. *Türk Müziği*, 2(2), 67-76. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10706921>

Giriş

XX yüzyılda Azərbaycan musiqi incəsənətində baş verən böyük inkişaf özünü fortepiano sənətində də göstərmiş oldu. XIX yüzyılın sonlarında piano ifaçılığına olan maraq bestekarların da diqqətini cəlb edərək zəngin və rəngarəng yaratıcılıq irsinin ersəyə gəlməsinə səbəb oldu. Belə ki, başlanğıcda xalq musiqilərinin improvizəli çalğısı ilə teşəkkül tapan piano ifaçılığı tədricən geniş vüsət alaraq peşəkarlıq meyarları əldə etməyə başladı. Bu işdə xüsusi əməyi olan A.N.Yermolayeva, G.G.Şaroyev, M.L.Presman, M.R.Brener, K.Safaraliyeva kimi görkəmli pianoçuların adını qeyd etmək lazımdır. “Azərbaycan fortepiano məktəbinin inkişafında rus ifaçılıq sənətinin istedadlı nümayəndələri, pedaqoqlar, Azərbaycan Dövlət Konservatuarının aparıcı simaları, professorlar - M.Pressman, İ.Aysberq, G.Şaroyev, M.Brener, A.Baron və başqaları müstəsna rol oynamışdılar” (Xəlilova, 2016:8). Azərbaycanda Dövlət Konservatoriyasının yaranması ilə tədrisə cəlb edilən piano ifaçılığı sinfində adıçəkilən musiqiçilərin xüsusi peşəkarlıq nümayiş etdirən pedaqoji fəaliyyəti sayəsində yüksək nailiyyətlər əldə edilmiş oldu. Gənc pianoçuların böyük şövqlə davam edən hazırlığı L.N.Yeqorova, R.İ.Siroviç, daha sonrakı mərhələlərdə N.Usubova, F.Quliyeva, R.Atakişiyev, E.Nazirova və digər professional pianoçu və pedaqoqların sinfində davam etdirilirdi. “Tədris-pedaqoji və metodik işin

¹ Sorumlu Yazar: Doktora öğrencisi, Azərbaycan Milli Konservatuarı, Bakü, Azərbaycan. E-mail: gogo.mirzayeva@mail.ru ORCID: 0000-0002-6477-42

istiqametlendirilmesi, elece de ifaçılıq ve talebeler üçün tedris metodik repertuar ve vesaitlerin hazırlanması hattı üzre bir sıra işlər aparılırdı.” (Dilbazi, 2012:27).

Fortepiano ifaçılığının inkişafı bilavasite bestekar yaradıcılığı ile bağlı olmuşdur: “Bu yıllarda (XX yüzünün 50-ci illəri - G.M.) genc ifaçıların Azərbaycan Bestekarlar İttifaqı ilə iletişimi qurulmağa başlayır...Bu iletişimin neticesinde genc ifaçılar, həmçinin müasir yaradıcılığa yaxınlaşmaq imkanı elde edirlər. Bu cür qarşılıqlı əlaqə ifaçılıq və bestekarlıq sənətini yeniləşdirərək, qarşılıqlı surətdə təkmilləşdirir” (Seyidov, 2016:50). T.Seyidovun da fikirlərindən qaynaqlanaraq deyə bilərik ki, hər iki yaradıcılıq sahəsi qarşılıqlı şəkildə müştərek inkişaf hattını şərtləndirərək onun əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirmişdir. Piano ifaçılığının peşəkarlıq istiqamətində sürətli inkişafı bestekarların da diqqətindən yayınmamışdı. Bu sahədə də müxtəlif janrlı əsərlər yaranmağa başladı və ilk nümunələr genc bestekar Aşef Zeynallının kəlmindən çıxmış oldu. Onun fortepiano musiqisi “Uşaq süitəsi”, “Çahargah”, “Durna” pyesləri, iki fuqa kimi maraqlı nümunələrlə təmsil olunur.

Foto 1. Elnare Dadaşova

Yaradıcılığında fortepiano musiqisinə xüsusi yer verən bestekarlardan Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Ə.Abbasov, Ə.Nazirova, V.Adiqözelov, T.Quliyev, A.Bəbirov, S.İbrahimova, Ə.Dadaşova, A.Dadaşov və digər bestekarların adını qeyd etmək lazımdır. Q.Qarayevin fortepiano üçün 24 prelüd silsiləsi, on iki fuqa, “Çarkəndi heykəli” pyesi, sonatınası, F.Əmirovun arap mövzularına konsert (Ə.Nazirova ilə birlikdə), “12 miniatür”, variasiyalar, “Romantik sonata” və s. Azərbaycan fortepiano musiqisinin dəyərli inciləri sırasındadır. İfaçılıq repertuarının zənginləşməsinə xidmət edən bu əsərlər Avropa və milli musiqi ənənələrinin üslub xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirən qiymətli irs yaratmışdır.

Araştırma Amacı ve Problemi

Araştırmanın əsas amacı piano ifaçılığında mühüm əhəmiyyət kəsb edən etüt janrının Azərbaycan bestekar yaradıcılığında müasir nümunələrinin təhlil edilməsi və bu əsərdə janrın uğradığı inkişaf prinsiplərini aşkara çıxarmaqdan ibarətdir. Bu amacın həyata keçirilməsi üçün müasir Azərbaycan bestecilərinin etütlerini musiqi nəzəri baxımdan təhlil etmək gərəkdir. Aynı şəkildə müasir bestekar yazı texnikası və üslublarının təsiri baxımdan janrın əldə etdiyi yenilikləri müəyyən etmək əmacına ulaşmaq üçün mühümdür. Ana problem;

- Azərbaycan bestecilərinin bilhəssa Elnare Dadaşova'nın etüt türünün gelişiminde əldə etdikləri nailiyyətlər nədən ibarətdir? şəklinədir.

Alt problemlər isə;

- Azərbaycan besteciləri bilhəssa Elnare Dadaşova etüt türünə müraciət edərkən onun hansı xüsusiyyətlərini önə çıxarmış və hansı yenilikləri gətirmişlər?
- Azərbaycanda piyano pedagojisiəndə hansı piyano etüdləri istifadələnməkdədir?
- Azərbaycanda piyano pedagojisiəndə hansı piyano etüdlərinin müzikal xüsusiyyətləri nəsidir?
- Azərbaycan piyano icracılığın piyano etüdlərinin istifadələni nəsidir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Nitel araştırma tekniklərindən dokuman analizi tekniği istifadələnmıştir. Bu çalışmada etüt türünün tarixi inkişaf mərhələlərinə nəzər salınmış, Azərbaycan bestekarlarının yaradıcılığında bu janrın əldə etdiyi yeni cəhətləri aşkara

çıkarılmışdır. Araşdırmada müasir bestekarların yaradıcılığına nezer salınmış, o cümleden Elnare Dadaşovanın fortepiano üçün üç etüdü təhlil edilmişdir. Araşdırmada həmçinin etüdlərin piano ifaçılığında tətbiqinə dair metodik görüşlər verilmişdir.

Dokumanlar

Araşdırmada Azərbaycan müasir bestekar neslinin nümayəndəsi Elnare Dadaşovanın etüdləri əsas təhlil obyektinə kimi seçilmişdir. Buna səbəb etüd janrının müasir nümunələrinin az olması, bu sahədə E.Dadaşovanın əsərlərinin demək olar ki, yeganə nümunələr kimi çıxış etməsidir. Bundan başqa besteci öz etüdlərində Azərbaycan xalq musiqi nümunələrinə əsaslanmış, “Laçın” və “Terekeme” xalq mahnı və rəqslərindən bəhələnməmişdir.

Görüşmə

Araşdırma zamanı bestekar Elnare Dadaşovadan onun yaradıcılığı və Azərbaycan musiqisinə verdiyi töhfələr haqqında şifahi müsahibə götürülmüşdür. Bu görüşdə besteciye suallar ünvanlanmış, onun etüdləri ilə əlaqəli şəxsi fikirləri alınaraq məqaləyə daxil edilmişdir.

Foto 2. Elnare Dadaşova ilə görüşdən foto

Bulgular

Azərbaycan bestekarlarının fortepiano musiqisinə olan marağı özünü demək olar ki, bütün janrlarda təcəssüm etdirir. Burada iri həcmli konsertlərdən kiçik miniatürlərə qədər müxtəlif janrlar yer alır. Lakin, hər bir janra ayrılan yer və diqqət özünü fərqli şəkildə göstərir. Bu baxımdan, etüd janrının mövqeyinin araşdırılması piano ifaçılığının inkişafında daşdığı mühüm əhəmiyyətindən irəli gələrək, aktualdır. Janrın formalaşma və təşəkkül prosesini Azərbaycan fortepiano musiqisi kontekstində izləsək, burada Avropa və rus bestekarlarının etüdlərində müşahidə edilən mərhələli inkişaf prosesi baş vermir. Belə ki, janrın ilkin yaranma mərhələsində texniki tapşırıqların yerinə yetirilməsi məqsədilə yazılmış instruktiv etüd nümunələri Azərbaycan bestekarlarının yaradıcılığında daha sonrakı dövrdə yer alır. Maraqlı fakt ondan ibarətdir ki, bu janrda ilk nümunə Azərbaycanın görkəmli dirijoru və istedadlı bestekar Niyazinin yaradıcılığında qeydə alınmışdır. Bu əsər haqqında məlumat uzun illər musiqi ictimaiyyətinə məlum olmamış, yalnız 2005-ci ildə bestekarın bir sıra fortepiano əsərləri sırasında üzə çıxmışdı. Etüd 1929-cu ildə yazılmış və bestekar tərəfindən “Zarafat” adlandırılmışdır.

Azərbaycan Bestekarlarının Etüd Janrına Göstərdiyi Maraq

Fortepiano ifaçılığının inkişafı ilə əlaqədar bu alət üçün yerli bestekarların əsərlərinin yazılması və repertuarın mehz milli zəmində zənginləşdirilməsi prioritet məsələ idi. Bu istiqamətə xeyli sayda fortepiano əsərlərinin yaranması baş versə də, etüd janrında eyni irəliləyişi görmək mümkün deyildi. Etüdlərin yazılması daha çox pianoçu bestekarlarının yaradıcılığında müşahidə edilirdi və bu bilavasitə ifaçılıq sənətinin professional səviyyədə inkişafı ilə bağlı idi. Peşəkar

pedağq kollektivinin formalaşması, tdris repertuarlarının zenginleşmesi istiqametinde görülen işler öz behresini verirdi. Herterefli geden bu iş öz tesirini tdris için yazılan etüdlarin sayının artması ile seciyyelenirdi.

Bununla yanaşı, Azərbaycan bestekarlarının fortepiano için diger janrlarda xeyli sayda eserleri yaranırdı ki, onların arasında piano ifaçılığının bedii-texniki imkanlarını inkişaf etdiren nümuneler de az deyildi. Hetta bu nümunelerin bir qismi sırf virtuoza etüdlere xas olan seciyyevi cehetlere malikdir. Azərbaycan musiqisinde yaranan bir sıra etüd mahiyyətli eserleri de bu qebilden hesab etmək olar. Onlardan S.Alesgerovun reqs-tokkatası, M.Mirzeyevin, A.Bebirovun tokkatalarını misal göstərmək olar.

Azərbaycan bestekarlarının yaradıcılığında etüd janrı Avropa və rus bestekarlarında olduğu kadar geniş mövqeyə sahib olmasa da, sırf ifaçılıq sanatının formalaşmasının ilkin merhelesində mühüm önəm daşıyan nümunələr yaranmışdır. Azərbaycan bestekarlarından E.Nazirova, F.Quliyeva, A.Azizov, E.Abbasov, Niyazi, C.Hacıyev, S.Alesgerov, R.Mustafayev, R.Şafaq, V.Adıgözelov, A.Dadaşov, X.Mirzəzadə, S.İbrahimova, E.Dadaşova və digərləri bu janra müraciət edərək onun maraqlı nümunələrini yaratmağa nail olmuşlar.

Azərbaycan Bestekarlarının Etüdlərinin Təsniifatı

Etüd janrı Azərbaycan bestekarlarının yaradıcılığında xüsusi inkişaf merhelesi adlamasa da, mövcud nümunələrin hər biri gənc pianoçuların estetik zövqünün, musiqi ifaçılıq qabiliyyətinin milli zəmində formalaşmasında əhəmiyyət daşıyır və tdris repertuarında uğurla tətbiq edilir.

Azərbaycan bestekarlarının etüdləri instruktiv və bedii konsert növə aid edilən nümunələri ilə zəngindir. Burada tdris mahiyyətli etüdlər çoxluq təşkil edir. Bununla belə, bedii konsert növə aid etdiyimiz eserlərdə iki janrın sintezi (etüd-skerso, etüd-tokkata) müşahidə olunur. Etüdlər həm də proqramsız və proqramlı, müstəqil və silsilə şəklində təqdim edilir. Bəzi eserlər həm silsilə daxilində, həm də müstəqil şəkildə çap olunmuş, bəzən ayrı-ayrı məcmuələrdə fərqli janr seçiyyəsi ilə verilmişdir. Belə hesab edirik ki, etüd janrının Azərbaycan musiqisində yaranma və inkişaf hattına nəzarət saldıqda, burada mərhələli inkişaf prosesini izləmək mümkün deyildir. Belə ki, Azərbaycanda yaranan ilk etüd virtuoza konsert, növbəti etüdlər isə tdris mahiyyətli instruktiv və nisbətən bedii növə aid ola bilər. Bu da deməyə əsas verir ki, Azərbaycan bestekarlarının yaradıcılığında etüdlərin yaranması sırf ifaçılıq maharetinin inkişafı və sərgilənməsi məqsədi ilə deyil, milli üslubu təcəssüm etdirən bedii-estetik kompozisiyalar, eləcə də tdris repertuarının zenginləşməsi üçün bestələnmişdir. Bu etüdlərin kəsb etdiyi əsas mahiyyət bestekarların bu eserləri Avropa və milli musiqi ənənələrinin sintezindən yaranan fərdi üslub vasitəsilə zenginləşdirməsi ilə əlaqədardır. Belə ki, Azərbaycan bestekarlarının etüdlərində milli makam-intonasiya, ritm, xalq musiqi janrlarının seçiyyəvi xüsusiyyətləri öz əksini tapmaqla, bu eserlərin özünəməxsus əhəmiyyətini ortaya qoymuşdur. Bu baxımdan müasir bestekarlıq məktəbinin parlaq nümayəndəsi Elnarə Dadaşovanın etüdləri seçiyyəvidir.

Elnarə Dadaşova'nın Etüdləri

Bestekarın bu janrdə erseyə gətirdiyi üç miniatür bir sıra maraqlı cəhətləri ilə diqqəti cəlb edir. Etüdlərdən biri 1969-cu ildə bestekarın "Prelüdlər" silsiləsinin ikinci dəftərində final pyesi kimi yazılmışdır. Bestekar özü bu əsəri etüd adlandırmışdır. Eserin etüd janrına xas olan fakturası, ritmik inkişafı, quruluş xüsusiyyətləri bu fikri təsdiq etmiş olur. Musiqi sənətinə həm də pianoçu kimi gələn Elnarə Dadaşova bu etüdə ilk ifaçısı olmuş, eləcə də tdris repertuarında yer alan bu əsər digər ifaçılar tərəfindən də defələrlə səsləndirilmişdir.

Nümune 1. E.Dadaşova Etüd b-moll

Sade üç hissəli reprizli formada yazılmış bu etüddə bedii instruktiv növün eləmetlərini görmək mümkündür. İlk növbədə qeyd edək ki, bestekar sağ əlin xırda texnikasını inkişaf etdirən çalışmanı əsas tutaraq triolların aşağı və yuxarı istiqamətli sürətli passajlarını təqdim edir. Qeyd edək ki, bestekar bu passajları *mp* nüansında leqato ilə ifa ediləcəyini göstərir, ifaçı da bu meqamı nəzərə almalıdır. Lakin bu legatonun daxilində hər sesin ayrıca eşidilməsi mühümdür, çünki burada seslərin bir-birinə həddən artıq leqato tərzilə bağlanması xarakterin ağırlaşmasına gətirib çıxara bilər.

Bir qədər dramatik xarakterli bu etüd öz quruluşuna və emosional məzmununa görə ilk baxışdan F.Şopenin ikinci dəftərdən iki sayılı f-moll etüdünü yada salır. Birinci bölmə on üç, orta bölmə on, repriza bölməsi isə on xanədən ibarətdir.

Orta bölmədə xarakter dəyişir və akkordlu faktura ilə əvəz olunur. Burada əsas diqqət ritmik özünəməxsusluğa yönəlmişdir. Vurğulu akkordların xanənin gah güclü, gah da zəif hissəsinə təsadüf etməsi Azərbaycan bestekarlarının əsərlərində tez-tez müşahidə edilən ritmik boyalardır ki, bu miniatürdə də uğurla tətbiq edilmişdir. “Elnarə hanımın musiqi palitrasında ən fərqli - dramatik, bəzən düşüncə, heyecan, bəzən kahramanlıq, mübarizlik, bəzən də yumor, zərəfat aşılıbmış “rənglərə” yer vardır”(Dadaşzadə, 2022). Orta bölmə etüdün kulminasiyasını təşkil edir. Burada bestekar registr boyalarından da məhəretlə istifadə edir. *A tempo* ilə başlayan reprizada birinci bölmənin ilk doqquz xanəsi olduğu kimi təkrarlanır və etüd *fff* nüansında tamamlanır.

Qeyd edək ki, bu etüd yeddi illik musiqi məktəblərinin buraxılış, ələcə də on bir illik musiqi məktəblərinin yuxarı siniflərinin tədris repertuarında tətbiq edilə bilər.

“Laçın” Etüdünün Tehlili

Etüdlərdən birini bestekar “Laçın” adlandırmışdır. Bu əsər bestekarın verdiyi məlumata görə tanınmış Azərbaycan pianoçusu, Fransa Beynəlxalq Müzik Akademisinin rəhbəri Edilə Eliyevanın təklifi və təşəbbüsü ilə bestələnmişdir. Pianoçu xarici ölkədə təşkil edilən konsert və tədbirlərdə Azərbaycan folklorundan bəhələnen musiqi əsərini ifa etmək arzusu ilə Elnarə Dadaşovaya müraciət etmişdir. Nəticədə, “Laçın” adlanan əsər ərsəyə gəlmişdir. Əsərin musiqi məzmunu “Laçın” xalq mahnısına əsaslanır. “E.Dadaşovanın musiqisinə xas ümdə cəhətlər – pozitiv enerji, melodik obrazın görümlüliyü, intonasiyanın səmimiyyəti, təmblərə həssas münasibət, ritmik ixtirəçilik, musiqi alətlərinin “söhbətini” ustalıqla təşkil etmək bacarığı özünü bütün əsərlərdə aşkarlayır” (Dadaşzadə, 2015: 16)

Polifonik fakturası ilə diqqəti cəlb edən bu miniatürdə bestekar ifaçı qarşısında daha çox bedii emosional məzmunun çatdırılması tələbini qoyur. Burada etüd janrına məxsus hər hansı bir meyarların gözənilməsi müşahidə edilməsinə də, musiqi tarixində belə nümunələrə az sayda olsa da rast gəlinir. Lakin diqqət cəlb edən əsas məsələ, bestekarın etüd adlandırdığı miniatürdə əslində bu sözün sanki digər mənalarını ehtiva etməsi təəssüratı oyadır. Belə ki,

E.Dadaşova miniatürde aramla ifa edilen, lirik xarakterli “Laçın” xalq mahnısına müraciet etmək, sanki ilk başdan eserin mövqeyini müeyyenləşdirmiş olur. E.A.Ziminanın etüdlerin melodik dili ilə bağlı fikirleri bu esere şamil edile bilər: “Melodiya ilk növbədə musiqinin təbii şəkildə elementlərə ayrılmasında başlıca rol oynayır. Bunu danışiq dili ilə müqayisə etmək olar. Lakin musiqi dilində vəziyyət bir qədər mürekkəbdir, çünki burada danışan dil yox, barmaqlardır. [Zimina, 2010].

Nümune 2. E.Dadaşova Etüd “Laçın”

Digər tərəfdən, eserdə sırf polifonik fakturanın tətbiqi, *Moderato* tempi deməyə əsas verir ki, bu eser etüd janrının ifaçı qarşısında qoymalı olduğu tələbləri özündə ifadə etmir və tam olaraq musiqinin əsas mənbəyindən gələn fikri çatdırmağa yönəlmişdir. Mahnının əsas melodiyası soprano partiyasında, yuxarı səsde cərəyan edir. Növbəti periodda melodiya akkord birləşmələrinin yuxarı səsində eşidilir. Bu bölmədə eserin sürəti sanki musiqinin emosional məzmunundan irəli gələrək bir qədər sürətlənir. Xalq mahnısının neqaret hissesinə xas olan mövzunun keçidi zamanı isə bəstəkar *Tempo I* vasitəsilə yenidən mülayim tempə geri dönüşü işarə edir.

“Terekeme” Etüdünün Tehlili

Tehlilə cəlb etdiyimiz üçüncü etüddə bəstəkar xalq rəqsi “Terekeme”nin musiqi məzmunundan bəhlənir. Eser 2020-ci ildə bəstələnmişdir. “Laçın” etüdündə olduğu kimi, burada da E.Dadaşova eserin xalq musiqi köklərində bəstələnməsini düşünmüş, bu dəfə rəqs musiqisinə müraciət etmişdi. Lakin əvvəlki etüddən fərqli olaraq, burada etüd janrına seçiyyəvi olan əsas cəhətlər müeyyən qədər öz əksini tapmışdır. Bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, bu etüd təhlil etdiyimiz əksər nümunələr kimi, tədris repertuarı üçün deyil, hazırlıqlı pianoçu üçün nəzərdə tutulmuşdur. Burada mürekkəb faktura, çoxsəslilik, polifonik xəttin mürekkəb harmonik vertikalda keçməsi pianoçudan yüksək hazırlıq və səlis eşitmə qabiliyyəti tələb edir.

Nümune 3. E.Dadaşova “Terekeme” mövzusu əsasında etüd

Xalq rəqsinin melodiyası ilk xanelərdə aşağı və yuxarı səsdə oktava unisonunda verilir. Bu prinsip ilk altı xanədə davam etdirilir, lakin bezen yuxarı səsdə keçən motivlərdə registr dəyişikliyi özünü göstərir. Yeddinci xanədən rəqsin melodiyasına əsaslanan mövzunun davamı yuxarı səsdə davam etdirilir. Sol elin partiyası isə müşayiət mövqeyinə keçir. Qeyd edək ki, hər iki elin partiyasında xalq instrumental ifadəliliyinə xas olan ritmik fiqurasialardan da istifadə edilmişdir.

E.Dadaşovanın yaradıcılığında üç nümunə ilə təqdim edilən etüd janrı yalnız bir nümunədə janrın seçiyyəvi cəhətlərini özündə ehtiva etmiş, digər iki nümunə isə daha çox xalq musiqi janrlarına əsaslanan işləmələr və pyeslər kimi seçiyyəvidir. Hər üç miniatur hazırlıqlı pianoçular üçün nezerde tutulmuş və konsert pyesi kimi təqdim edilə bilər.

Azərbaycan Bestekarlarının Etüdlərinin Tədrisində Tətbiqi

Etüd janrının daşıdığı funksional mövqeyi fortepiano ifadəliliyinin peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəlməsinə xidmət edir. Bu səbəbdən etüd həm də bir çox pədaqoji-metodik aspektli tədqiqatların mövzusunə çevrilmişdir. Forteplano ifadəliliyi ilə bağlı bir çox metodik vəsaitlərdə etüdlərin mütemadi ifadəliliyinin texniki bacarıqların inkişafında mühüm əhəmiyyət daşıdığı A.D.Alekseyevin “Методика обучения игре на фортепиано” kitabında qeyd edilir: “Etüd janrının əhəmiyyəti ilk növbədə tipik ifadəlilik çətinliklərinin həllinə yönəlir, eləcə də özündə texniki və bədii tələblərin vəhdət şəklində həllini cəmləşdirir” (Alekseyev, 1978:185).

Bestekar yaradıcılığından fərqli olaraq, ifadəlilik sənətində etüd janrının bütün növləri öz aktuallığını eyni səviyyədə qoruyub saxlamağa müyessər olmuşdur. Etüd janrının metodik aspektdə araşdırılması özündə həm də ifadəlilik problemlərinin həllini nezerde tutan məsələlərlə paralel aparılır ki, bu da janrın texniki çalışmalara xidmət edən funksiyası ilə bağlıdır. Bu funksiya etüd janrının hər növündə fərqli şəkildə təzahür edir, belə ki, instruktiv etüdlərdə müəyyən texniki çalışmanın tətbiqi əsas planda çıxış edirsə, bədii-konsert növüdə bilavasitə obrazın təəcəssümünə xidmət edir. Lakin hər bir halda ifadəliliyinin texniki imkanlarının güclənməsinə təkan vermiş olur. Virtuoz-konsert etüdlərində ümumiyyətlə bir neçə texniki çalışmanın, faktura tiplərinin tətbiqi, proqramlı məzmun, təsvir elementləri bu növü daha çox konsert-poema janrına yaxınlaşdırır və ifadəlilik repertuarında müəyyən peşəkarlıq mərhələsi əldə edildikdən sonra yer ala bilər. Q.Q.Neyhauz hesab edir ki, “Texnikanın kəmilləşməsi eyni zamanda sənətin kəmilləşməsi deməkdir və nəticədə məzmunun üzə çıxmasına təkan verir” (Neyhauz, 1988:12) Etüd üzərində iş prosesi də müxtəlif metodiki yanaşmaları ehtiva edir. Rus fortepiano məktəbindən qaynaqlanan milli ifadəlilik sənətində bu məktəbin ənənələri özünü pədaqoji istiqamətdə də nümayiş etdirir. O cümlədən rus tədqiqatçıların fikirlərinə istinad edərək, fərdi pədaqoji təcrübədən yararlanaraq apardığımız təhlillər deməyə əsas verir ki, tədris repertuarında etüdlərin

seçilmesi pianoçunun ferdi ifaçılıq qabiliyyetinin nezere alınması ile başlamalı ve zeif nöqtelerin aşkarlanması ile növbəti merhelelere keçid etmək lazımdır. Burada Avropa və rus pianoçu-pedaqoqlarının fikirlərini əsas tutaraq qeyd edə bilərik ki, hər bir şagirdə ferdi yanaşma metodu ifaçılıq qabiliyyetinin, texniki virtuozluq məharetinin daha məhsuldar üsullarla artırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Sonuç

Beləliklə, etüd janrının tarixi, nəzəri, pedaqoji-metodik cəhətdən təhlil edərək əldə etdiyimiz nəticələri aşağıdakı müddəalarla ifadə etmək mümkündür:

- Etüd janrının formalaşması və təşəkkülü janrın bəstəkar yaradıcılığına daxil olmasından daha öncəki dövrdə baş vermiş və polifonik musiqinin klavişli alətlər üçün nəzərdə tutulmuş nümunələrində yer almışdır
- Etüd janrı bəstəkar yaradıcılığında XVII – XVIII əsrlərdə çiçəklənmə dövrünü yaşamış və janrın inkişafı fortepiano alətinin yaranması, not nəşrlərinin vüset alması, eləcə də bəstəkar-ifaçı tandeminin differensiasiyası ilə əlaqədar olmuşdur
- Etüd janrı musiqi tarixində bir neçə növə: instruktiv, bədii-instruktiv, virtuoz-konsert və s. növlərlə təmsil olunmuşdur
- Instruktiv etüdlər ifaçılıq sənətində pianoçunun texniki bacarığının yüksəlməsinə xidmət etmiş və ən parlaq nümunələrini K.Çerni, İ.Kramer, M.Klementi kimi bəstəkarların yaradıcılığında tapmışdır
- Bədii-instruktiv etüdlərin parlaq nümunələri R.Şuman, F.Şopenin yaradıcılığında başlamış, virtuoz konsert növünün formalaşması istiqamətində davam etdirilmiş və F.Listin yaradıcılığında ən yüksək zirvəsinə çatmışdır
- Etüd janrının proqramlı məzmun, konsert-poema, bədii təsvir xüsusiyyətlərinin virtuoz konsert enənələri ilə əlaqədar rus bəstəkarlarının yaradıcılığında inkişaf etdirilmişdir
- Milli bəstəkar yaradıcılığında etüd janrının təşəkkülü ilk növbədə peşəkar musiqi təhsilinin formalaşması ilə bağlıdır
- Azərbaycan bəstəkarlarının etüdlərində mərhələli inkişaf prinsipini izləmək mümkün olmasa da, burada janrın instruktiv və bədii konsert növləri müşahidə olunur
- Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında etüd janrı az sayda təmsil olunaraq, milli musiqi enənələrinin təzahürü və daha çox bədii obrazın tərənnümünə xidmət edən nümunələrlə xarakterikdir
- Azərbaycan bəstəkarlarının etüdlərini seçiyyətləndirən əsas cəhət milli musiqi enənələrinin tətbiqindən irəliləyən üslub xüsusiyyətlərinin, o cümlədən meqam-intonasiya, metro-ritmik, xalq musiqi janrlarının xüsusiyyətlərinin özünü büruzə verməsi ilə əlaqədardır
- Azərbaycan bəstəkarlarının etüdləri bilavasitə pianoçunun bədii estetik zövqünün milli zəmində formalaşmasına və tədris repertuarının bu yöndə zənginləşməsinə xidmət edir
- Etüd janrı fortepiano sənətində ilk növbədə ifaçılıq məharetinin yüksəlməsinə xidmət edən mövqeyi ilə çıxış edir və bəstəkar yaradıcılığından fərqli olaraq, burada öz aktuallığını janrın bütün növlərində qoruyub saxlamışdır.

Beləliklə, peşəkar pianoçunun formalaşmasında hər bir faktorun rolu önəmlidir. Bu sırada yer alan texniki bacarıqların inkişafını ehtiva edən etüd janrı öz növbesində ümumi işin xeyrinə yönələrək, pianoçunun peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəlməsinə xidmət edir. Forte-piano ifaçılığında baş verən inkişaf və müasir ifaçılıq üsullarının tətbiqi tədris repertuarının zənginləşməsinə və etüd janrının bəstəkar yaradıcılığında yeni növlərinin yaranmasını zəruri edir.

Önerilər

Bu araştırmada etüd janrının Azərbaycan musiqisində mövqeyinə nəzər salınmış və E.Dadaşovanın etüdləri üzərində təhlillər aparılmışdır. Etüd janrı piano ifaçılığında mühüm əhəmiyyət daşıyır və onun hər bir nümunəsinin inkişaf prosesində rolu vardır. Bəstəkar yaradıcılığında yaranan hər bir yeni etüd həm musiqi tarixi, həm də piano ifaçılığının tədqiqi baxımından araşdırmaçı yanaşması və diqqəti tələb edir. Gələcək araşdırmalarda etüd janrının müasir cəhətlərini

üze çıxarmaq və bunun praktik ifaçılıqda tətbiqini təhlil etmək mühümdür. Bu araşdırma piano ifaçıları və pedaqoqları üçün də metodik vesait kimi dəyərli ola bilər.

Teşəkkür

Tədqiqatımda sənədlər üzərində apardığım yoxlamalar barədə vaxt tapıb mənimlə söhbət edən hörmətli musiqi bəstəkarımız Elnare Dadaşovaya öz düzəlişləri üçün şəfahi müraciət edərək təşəkkürümü bildirirəm.

Yazar Özgeçmişi

Mirzeyeva Gulnar Elçin kızı, 07.09.1989 Azərbaycan'da doğmuşdur. Mezun olduğu okullar; 2007 - ci illər Bülbül adına orta ixtisas musiqi okulu, 2007-2011-ci illər Ü.Hacıbəyli adına Bakü Musiqi Akademisi, bakalavr, 2011-2013 - cü illər Ü.Hacıbəyli adına Bakü Musiqi Akademisi, magistr. Çalışdığı yerlər; 2011 - Azərbaycan Milli Konservatuarı, piano eşlikçisi, 2012 - Niyazi adına 22 sayılı uşaq musiqi okulu, müəllim, piano eşlikçisi, 2011-2015-ci illər Şuşa Musiqi Kəndi, müəllim, 2018-2019 - Tofig Quliyev adına 12 sayılı onbirillik musiqi okulu, müəllim. 2014 yılında Bakü Musiqi Akademisi'ndə doktora dərəcəsinə qəbul edildi və 28 Haziran 2022'de tezisini savundu. Kurumu: Azərbaycan Milli Konservatuarı, Bakü, Azərbaycan. E-mail: gogo.mirzeyeva@mail.ru ORCID: 0000-0002-6477-42

Kaynaklar

- Alekseyev, A.D. (1978). *Методика обучения игре на фортепиано. Москва, Музыка. (Piano çalmayı öyrənmə üsulları)*. Moskva: Musiqi.
- Dadaşzadə, Z.A. (2015). *Elnare Dadaşova*. Bakü, Şərq-Qərb.
- Dadaşzadə, Z.A. (2022). *Musiqi sənətimizin fəxri Elnare Dadaşova*. // <https://525.az/news/195406-musiqi-senetimizin-fexri-elnare-dadasova-zumrud-dadaszade-yazir>
- Dilbazi, M.X. (2012). Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının 60 yaşlı "Ümumi fortepiano" kafedrasının misilsiz uğurları. *Musiqi Dünya Dergisi*, 3(52), 26-28.
- Kakel, L.E. (1990). *Фортепианная музыка XX века. (XX yüzüylün piano müziği)*. Leningrad, Sankt-Peterbuq
- Kedimova, N.A. (2007). *Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano əsərlərində lad, faktura, üslub və interpretasiya xüsusiyyətləri*. Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademisi, doktora tezi. Bakı.
- Neyhauz, Q.Q. (1988). *Об искусстве фортепианной игры: Записки педагога (Piano sənəti haqqında: müəllimin qeydləri)*. Moskva: Musiqi.
- Seyidov, T.M. (2016). *XX əsr Azərbaycan Forte-piano mədəniyyəti: pedaqogika, ifaçılıq və bəstəkar yaradıcılığı*. Bakü, Təhsil.
- Xəlilova, A.X. (2016). *Azərbaycan fortepiano ifaçılığı məktəbinin ənənə və inkişaf təmayülləri*. Bakü: Avropa.
- Zimina, İ.A. (2010). *Работа над этюдами К.Черни. Нефтьюганск. (Çerninin etüdləri üzərində çalışma. Neftçyqansk)*. URL: http://as-sol.net/publ/metodicheskaja_stranica/rabota_nad_etjudami_k_cherni/1-1-0-661

Study of the etud genre in Azerbaijani piano music and the creativity of the modern composer from the example of Elnare Dadashova

Abstract

The article is dedicated to researching the position of etudes, one of the important genres of piano music, in the creativity of Azerbaijani composers. The etude genre, which is of great importance in the development of piano performance, was formed by finding its foundation in European music, various types were created, and it was represented by its own types in the works of Russian and Azerbaijani composers. In this regard, Niyazi, E. Nezirova, F. Guliyeva, E. Abbasov, C. Hajiyev, S. Ibrahimova, E. Dadashova and other composers applied to etude genre in Azerbaijan and created interesting examples of the genre originating from national roots. In this research, this subject has been examined in the example of E.Dadaşova. These works are unique with the types of etudes that serve to train young pianists, as well as examples of the artistic concert type. The main aspects that characterize the studies of Azerbaijani composers are manifested by the formation of the artistic aesthetic taste of the pianist on the national ground and the enrichment of the teaching repertoire in this direction.

Keywords: Azerbaijan composers, artistic concert, E. Dadasova, piano etude, genre, instructive